

Grau en Dret
Treball de fi de Grau (21067/22747)
Curs acadèmic 2015-2016

ANÀLISI FILOSÒFIC-JURÍDIC DE LA INTEGRACIÓ EUROPEA

Clara Olóndriz Rosique
NIA 151995

Tutor del treball:
Josep Joan Moreso

RESUM DEL TREBALL

A través d'aquest treball he realitzat un estudi filosòfic-jurídic del procés d'integració europea des dels seus inicis fins avui en dia, passant per les postures a favor i en contra en un intent de veure en quina relació queden Dret i poder estatal a nivell europeu.

L'anàlisi passa per un treball inicial de l'evolució dels Tractats europeus que han anat tirant aquest procés endavant fins a dia d'avui, posant-los en context amb les circumstàncies del moment i parant atenció a la formulació de les exposicions de motius respectives.

Tot seguit analitzo algunes obres de Thomas Hobbes, Immanuel Kant i Jürgen Habermas per tal d'elaborar dues posicions força presents respecte a la Unió Europea des del moment en el qual es va començar a apuntalar fins ara: una d'escèptica i favorable a la sobirania estatal i una de més idealista que apunta a una integració més extensiva fins al punt de suggerir una federació d'Estats europeus.

En aquest context he escrit unes pàgines relacionades amb un problema actual: el Brexit, així com he esbossat opinions respecte a cada posició contextualitzant-les amb les corrents filosòfiques analitzades i he intentat treure'n conclusions i veure cap a on apunta la corrent integradora amb vistes al futur.

ÍNDEX

INTRODUCCIÓ.....	4
BLOC I. EVOLUCIÓ DEL PROCÉS INTEGRADOR A EUROPA.....	5
1. Anàlisi dels Tractats.....	5
2. Conclusions.....	14
BLOC II. UNA POSICIÓ HOBBIANA.....	15
1. El Leviatan.....	15
2. Consideracions pràctiques.....	18
3. El Brexit.....	23
4. L'altra cara de la moneda.....	25
BLOC III. UNA VISIÓ KANTIANA.....	28
1. Sobre la Fonamentació de la Metafísica dels Costums.....	28
2. Sobre La Pau Perpètua.....	30
3. Consideracions pràctiques.....	33
4. L'aportació d'Habermas.....	36
CONCLUSIONS.....	41
BIBLIOGRAFIA.....	43

INTRODUCCIÓ

Les següents pàgines pretenen ser, de forma molt resumida, un estudi analític de la relació poder-Dret en el marge de la Unió Europea.

La Unió Europea és una realitat molt present en el pla europeu actual. Es tracta d'una organització internacional que ha agrupat tots els seus esforços de cara a la integració europea al llarg dels anys i a través de múltiples tractats, un desenvolupament que ha anat reforçant la integració social, econòmica i política dels Estats Part.

La base de la força de la Unió es troba en les competències que li atribueixen els Estats que en formen part per tal d'aconseguir objectius comuns. Són els Estats, i per extensió els ciutadans de cadascun d'ells, els que cedeixen competències sobiranes voluntàriament a la UE, no la UE la que les posseeix de forma originària, de manera que el seu poder acaba virtual i efectivament allà on els Estats decideixen no cedir-li'n més. Les competències cedides són limitades i específiques, sovint sotmeses a condicions, i és que no s'ha d'oblidar que la sobirania dels Estats segueix sent la màxima a respectar dins l'ordre internacional. És del tot cert que la Unió Europea no és (ni ha expressat a través de cap tractat tal voluntat) un Estat o una Federació jeràrquicament superior als Estats membres, bàsicament perquè els Estats segueixen sent sobirans en tota regla. En aquest sentit, els Estats exerceixen decididament poder sobirà sobre la Unió i la controlen ja que la seva voluntat d'unir-se i cooperar és, en última instància, la seva justificació i raó de ser.

Ara bé, la creació de la Unió Europea ve de la mà de límits a aquesta sobirania en tant en quant els Estats, des de la seva condició de sobirans, ho permeten. La cessió de la capacitat de decidir a la UE sobre certes matèries comporta l'obligació de complir de forma íntegra els compromisos jurídics que s'hagin adquirit, i es perd la possibilitat de justificar a través de normativa interna l'incompliment d'aquests, així com la d'utilitzar l'incompliment d'altres Estats com a raó del nostre, ja que cada Estat té l'obligació individual de complir: no s'aplica el principi de reciprocitat¹. No només això, sinó que a més s'ha establert el principi de primàcia del dret de la UE per sobre de l'intern.

¹ Mangas Martín, Araceli y J. Liñán Noguera, Diego: *Instituciones y Derecho de la Unión Europea* [1996 ed. original], (Madrid: Editorial Tecnos, 2012), p.54

És en aquesta ambivalència on pretenc ancorar el meu treball.

Fins a quin punt la UE i el seu dret són un instrument utilitzat pels Estats en favor i per raó del seu propi poder, i fins a quin punt el dret europeu acaba informant i limitant el poder Estatal? Qui acaba servint a qui? És possible visualitzar una Unió Europea notablement més integrada en el futur o s'hi sobreposaran postures sobiranistes? Hi ha un punt mig? Quina és la veritable raó de ser de la UE i quines tendències ha anat seguint el procés integrador al llarg dels anys? Què li depara el futur?

Per tal de respondre a aquestes preguntes o al menys prendre-les en consideració, la meva proposta és fer un anàlisi de dues postures filosòfiques diferents: una de més escèptica (principalment a partir de les obres de Hobbes) i una de més utòpica (prendré com a referència a Kant). La idea seria fer un estudi previ de les seves obres i analitzar els seus punts de vista i corrents filosòfiques en un marc europeu per tal de dibuixar les dues posicions més bàsiques que es prenen respecte a la UE.

Iniciaré el treball amb un breu seguiment de l'evolució històrica de la Unió Europea i dels objectius llistats en els Tractats que l'han anat construint de manera que pugui donar una idea lineal de com ha evolucionat la integració europea fins a dia d'avui i de la tendència que ha anat seguint. Tot seguit prosseguiré realitzant l'estudi dels dos autors mencionats amb menció d'un cas pràctic actual (Brexit), arrel dels quals extrauré conclusions extrapolades a nivell europeu.

BLOC I. EVOLUCIÓ DEL PROCÉS INTEGRADOR A EUROPA

1. Anàlisi dels Tractats

La preocupació a escala europea respecte a l'idea d'una Europa unida comença a adquirir pes i desencadena conseqüències palpables a partir de la Segona Guerra Mundial, quan Europa queda trencada i dividida per nacionalismes i la mateixa població dels Estats europeus pren consciència de l'idea d'unitat. Durant la guerra ja es pot veure l'èxit

eclipsat d'algunes iniciatives com la creació del BENELUX el 1943², però és a partir del Pla Marshall el 1947 que hi ha el ressò pràctic d'una cooperació a nivell europeu: el General Marshall presenta un pla per a la reconstrucció d'Europa en base al qual un total de setze Estats Europeus es van reunir de cara a decidir com gestionar de forma conjunta les ajudes americanes, gestió que van deixar en mans de l'Organització Europea de Cooperació Econòmica, el 1948³. En l'ambient posterior a la Segona Guerra Mundial, carregat de tensions i tenyit de nacionalismes tan arrelats com agressius, aquest fet és remarcable en tant en quant es va fer patent la necessitat d'actuar en un marc comú de forma conjunta; aspectes que posen en evidència la capacitat dels Estats europeus d'actuar sota una organització col·lectiva i unida.

La creació de la CECA (Comunitat Europea del Carbó i de l'Acer) el 1952 és un primer pas, ja sòlid, cap a la integració europea, però és la Declaració Schuman , feta el 9 de maig de 1950, la que dona el tret de sortida.

Per tal d'aconseguir la col·laboració d'Estats proposada en la Declaració i per a mantenir relacions pacífiques entre Estats, Schuman declara que s'ha d'acabar, per començar, amb les confrontacions entre França i Alemanya, objectiu que suggereix que s'aconsegueixi mitjançant l'establiment d'una "Alta Autoritat comú" que regeixi la producció franco-alemanya de carbó i acer⁴. És rellevant el fet que s'afegeixi que tal organització és oberta a la resta de països d'Europa, tret inclusiu que obre les portes a la integració europea.

La base d'aquesta organització té un caràcter indubtablement econòmic, però la Declaració també deixa veure que l'objectiu últim és el de preservar la pau.

Tampoc s'escapa la naturalesa de mera "llavor" que aquesta Declaració atribueix a la creació d'una comunitat econòmica emmarcada en la CECA: el text recita, literalment, "aquesta proposta establirà les primeres bases concretes d'una federació europea indispensable per a la preservació de la pau"⁵. La idea és clara: en una Europa inestable i durament fraccionada, la preservació de la pau era una prioritat pesant i, per a assolir

² Mangas Martín, Araceli y J. Liñán Nogueras, Diego: *Instituciones y Derecho de la Unión Europea* [1996 ed. original], (Madrid: Editorial Tecnos, 2012), p.29

³ Mangas Martín, Araceli y J. Liñán Nogueras, Diego: *Instituciones y Derecho de la Unión Europea* [1996 ed. original], (Madrid: Editorial Tecnos, 2012), p.30

⁴ http://europa.eu/about-eu/basic-information/symbols/europe-day/schuman-declaration/index_es.htm

⁵ Ibid.

aquest objectiu, es proposava la creació progressiva d'una comunitat europea fins al punt d'apuntar a una potencial federació.

A l'època, per raons comprensibles després de les tensions restants entre els Estats europeus, plantejar un pla de connotacions federals sense preàmbul hauria tingut un èxit molt escàs, si no inexistent. En aquest context, no és d'estranyar que la primera proposta que veiem en línies d'integració prengui la forma d'una organització de caràcter merament econòmic i en àmbits limitats, que apunta a objectius més ambiciosos en la seva redacció però que encara no els presenta com a realitat factible a curt termini, evitant-se un rebuig quasi assegurat i guanyant acceptació pel seu caràcter coherent i raonable.

Ja aleshores s'estableix la creació d'una Alta Autoritat les decisions de la qual són obligatòries per als Estats membres; un primer pas cap a la subordinació dels Estats a una autoritat supranacional que vetlla pels seus interessos comuns. Tot i així, aquesta institució és encara molt dependent dels Governos dels Estats participants en tant en quant en formen part persones designades per aquests, però és un inici.

Amb tot, la Declaració Schuman i darrere d'ella la creació de la CECA, presenten un projecte ambiciós i clarament integrador que dona el tret de sortida per al procés d'unificació.

Posteriorment a la creació de la CECA i degut a les tensions tant europees com soviètiques, es va presentar el Pla Pleven el 1952 amb l'objectiu de crear una Comunitat Europea de Defensa, però aquesta va fracassar⁶. És un exemple de com la sobirania estatal i la tendència dels Estats a mantenir-la pot i ha anat xocant amb el procés d'integració, frustrant intents que es consideren massa incisius.

El 1957 es reprèn allò iniciat el 1950 i es torna a donar un pas decisiu en el procés d'unitat europea amb la creació de la Comunitat Econòmica Europea (CEE) i la Comunitat Europea de l'Energia Atòmica (EURATOM), fruit de la conferència de Messina de juny de 1955.

En el preàmbul del Tractat referent a la creació de la CEE, es veuen clares les petjades de la seva intenció integradora. Els Estats signants declaren la seva voluntat d'establir les

⁶ Mangas Martín, Araceli y J. Liñán Noguerras, Diego: *Instituciones y Derecho de la Unión Europea* [1996 ed. original], (Madrid: Editorial Tecnos, 2012), p.33-34

bases per una “unió cada cop més estreta entre els pobles europeus”⁷, així com la voluntat de comprometre’s a una acció comú “eliminant les barreres que divideixen Europa”⁸ en favor d’un desenvolupament econòmic estable, reforçar “la unitat de les seves economies”⁹, treballar en una política comercial comú que davalli en una supressió progressiva de restriccions internacionals en matèria d’intercanvis, així com “consolidar la defensa de la pau i la llibertat”¹⁰ convidant a participar a altres Estats europeus, per a citar alguns exemples il·lustratius. L’article 4.2 ja contempla el camí progressiu per a crear una moneda única.

Tenint en compte tot això, és força patent la voluntat d’impulsar la unificació dels pobles europeus a través d’objectius concrets i més aviat funcionals que indueixen a la col·laboració entre ells. Els objectius a llarg termini semblen apuntar a la creació d’una unió més enllà de l’econòmica, tot i que la materialització concreta d’aquesta comença amb propòsits i àmbits concrets majoritàriament de caràcter econòmic, que sembla ser la classe de matèries per les que els Estats estaven disposats a cooperar en aquell moment (vist el fracàs de la CED). De nou, ens trobem amb un tractat de caràcter inherentment ambiciós, clarament favorable i impulsor de la integració, tot i que es manté prudent pel que fa a una aproximació progressiva de la unió finalment pretesa, atenent a allò que els Estats consideren prou important com per a cedir competències a una autoritat supranacional.

És a partir d’aquest tractat que s’obre la porta a un sistema d’institucions (Consell, Comissió i Parlament) que s’aproxima a la presa de decisions de manera que no només s’hi vegin representats els interessos nacionals sinó també els comunitaris. En la declaració Schuman ja s’apuntava i es materialitzava una institució supraestatal amb capacitat vinculant allà on els Estats donaven el seu consentiment, però es tracta d’un primer pas relativament tímid comparat amb el sistema institucional que presenta el Tractat de Roma: és la primera vegada que es presenta i s’accepta pels Estats signants l’idea d’una autoritat supraestatal (la Comissió) amb criteris de decisió que per definició (tot i poder ser coincidents amb els estatals) són independents d’interessos governamentals.

⁷ Versió Consolidada del Tractat Constitutiu de la Comunitat Europea, C 325/33, Preàmbul

⁸ Ibid.

⁹ Ibid.

¹⁰ Ibid.

L'any 1975 es presenta l'Informe Tindemans, que senyala que l'idea europea passava per un estancament, així com l'existència d'una opinió pública més aviat escèptica al respecte. La imatge d'un "edifici europeu acabat a mitges"¹¹ reflexa la realitat del moment: tot i l'addició progressiva i encoratjadora d'Estats a les Comunitats Europees, feia anys que no hi havia una evolució efectiva del procés d'integració, raó per la qual s'advoca per un reforçament de les institucions europees. A aquesta posició escèptica hi oposa l'existència d'un reconeixement extens de la possibilitat d'un futur millor "a través de la construcció d'Europa"¹². Tindemans es declara partidari d'una via federalista però no és aquest punt de vista el que pren a l'hora de redactar l'informe, ja que una idea semblant no tindria prou recolzament ni a nivell europeu ni per part dels governants degut al seu caràcter utòpic i a l'existència d'una actitud escèptica al respecte. Així doncs, el que Tindemans presenta són objectius i reformes a curt termini en el que deixa clar que és un procés llarg i continu de cara a la unificació europea.¹³

Trobo que les aproximacions tant ambiciosos com prudents de Tindemans són un reflex de com ha anat evolucionant la idea de la integració europea al llarg dels anys. El fil argumental de la unificació dels Estats europeus no ha deixat ni deixa de ser un pols constant entre, per una banda, la voluntat de col·laborar en la consecució d'interessos comuns a nivell europeu en una societat cada cop més global; i, per altra, la posició de tendència inherentment *hobbesiana* que adopten els Governos respecte a la seva sobirania, raó per la qual miren amb recel i certa dosis d'escepticisme idees i iniciatives de caire integracionista o fins i tot federalista.

El 1986 s'aprova l'Acta Única Europea (amb resistències d'alguns països respecte a l'inici d'una reforma), que dona pas a reformes de pes i actua com un nou motor impulsor per a la reactivació de la integració europea amb conseqüències palpables després de diversos anys amb pocs canvis substantius rellevants.

Per una banda, la AUE estableix reformes a totes les institucions, així com atribueix noves competències a les Comunitats Europees¹⁴. Per altra banda, s'inclou per primer cop la regulació d'una Política Exterior Comú Europea en el seu art. 30. De nou, ens trobem

¹¹ <http://www.cepc.gob.es/publicaciones/revistas/revistaselectronicas?IDR=5&IDN=699&IDA=28529>, p.583-584

¹² Ibid.

¹³ Ibid.

¹⁴ Mangas Martín, Araceli y J. Liñán Nogueras, Diego: *Instituciones y Derecho de la Unión Europea* [1996 ed. original], (Madrid: Editorial Tecnos, 2012), p.38

davant d'una ampliació important i particularment remarcable en quant al seu pes dins el procés: fins ara, la sobirania que estaven disposats a cedir els Estats es limitava a qüestions primordialment econòmiques i altres tipus de cooperació havien estat desestimades, però amb la AUE s'introdueix la política exterior com a límit a la sobirania en tant en quant la darrera queda subordinada a un esquema d'acció comú que posa els interessos estatals en un pla inferior als europeus, i els Estats ho accepten, marcant un nou pas rellevant.

Si fem una ullada a l'exposició de motius d'aquest Tractat, hi és present l'idea de seguir amb allò que havien iniciat els tractats constitutius anys abans prenent com a referència la Declaració de Stuttgart¹⁵; un nou recordatori de la voluntat de reactivar el procés integrador. Els Estats signataris prenen un paràgraf, també, per declarar que la necessitat de seguir desenvolupant el procés d'unificació sorgeix de la mateixa voluntat dels "pobles democràtics europeus"¹⁶, per als quals el Parlament és essencial per a expressar-se. És la primera vegada que es menciona l'idea de la voluntat d'un poble europeu en contraposició a la voluntat dels Estats, de manera que sembla que la font de legitimitació d'aquest procés recau implícitament i per primer cop en una voluntat diferent a la governamental.

L'any 1992 s'adopta el Tractat de Maastricht segons el qual es crea la Unió Europea sobre la base de les Comunitats Europees (que havien iniciat el procés d'integració), la política exterior i de seguretat comú i la cooperació policial i judicial en àmbit penal.

El final de la divisió europea marcada per la caiguda del Mur de Berlín és molt present en l'exposició de motius i el futur més immediat és considerat com a una "nova etapa en el procés d'integració"¹⁷. Sembla ser que les mires estan assentades en la construcció de la futura Europa que està per venir. L'exposició de motius conté idees i propostes que clarament fan un salt integratiu cap endavant, però no passa desapercebuda una formulació més modesta com a contrapartida.

Els objectius segueixen en la línia d'augmentar la solidaritat entre els pobles europeus i enfortir el funcionament i eficàcia de les institucions, però a més s'hi afegeixen la proposta de la creació d'una unió econòmica i monetària amb una moneda única, l'elaboració de polítiques conjuntes en diversos àmbits, crear una ciutadania europea, i

¹⁵ Acta Única Europea, 17 de febrero de 1986, Preàmbul

¹⁶ Acta Única Europea, 17 de febrero de 1986, Preàmbul

¹⁷ Tractat de Maastricht, 7 de febrero de 1992, Preàmbul

un desenvolupament de la política exterior i de seguretat comú que potencialment podria desembocar en una política de defensa comú¹⁸. Des del fracàs de la CED no s'havia tornat a proposar cap mena de via cap a una possible política comú respecte a aquest tema; en la meua opinió, incloure-ho aquí és una declaració d'intencions arriscada, però va sortir bé. La diferència està en la visió a llarg termini que la formulació d'aquesta idea suggereix: aquí no es proposa una defensa en comú immediata ni tan sols pròxima. El que es proposa és profunditzar la ja iniciada política exterior comú en mires a la "possible" creació d'una política de defensa comú, descarregant la proposta del pes que l'havia fet fracassar amb la CED però inclouent-la ja en el pla evolutiu de la Unió Europea.

Per altra banda, quan s'advoca per una major solidaritat entre els pobles, es menciona expressament el respecte a la seva "història, cultura i tradicions"¹⁹ com a contrapartida, menció que en la meua opinió no deixa de ser una forma de suavitzar les ambicions del Tractat de manera que hi hagi una aproximació als Estats i es pal·liïn les seves reticències a cedir sobirania. Es fa també menció expressa al principi de subsidiarietat, una formulació de nou pal·liativa en tant en quant dona pes als Estats i modera el to ambicions dels objectius.

En aquest Tractat s'estableix un sistema de presa de decisions bastant unitari on la Comissió realitza propostes i el Consell les adopta per unanimitat, però s'hi afegeix l'influència finalment legislativa del Parlament, que ha de formular un dictamen previ conforme a aquesta adopció (art.138.3 i 138 B CEE segons les modificacions efectuades pel Tractat de Maastricht). Així veiem que el Parlament adquireix importància en la presa de decisions i es contempla l'expressió d'una voluntat directa dels ciutadans europeus.

Per contra, si donem una ullada a l'apartat de Política Exterior Comú hi trobem que la institució de pes és el Consell. Tal i com s'estableixen les bases per a la Política Exterior Comú en aquest Tractat²⁰, és força patent la reticència dels Estats a desfer-se de control nacional sobre aquest àmbit. El fet que ho firmessin suggereix que hi ha una consciència general dels beneficis que una acció comú en política exterior pot aportar, però no hi donen pas sense mantenir una influència palpable i un control en última instància de les decisions preses en aquest aspecte a través del Consell: de nou, una posició essencialment

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Ibid.

²⁰ Ibid., Títol V

hobbesiana que cedeix sobirania allà on pot ser beneficiós en un sentit tant comunitari com nacional sense acabar de deixar anar el control.

Amb totes les ampliacions materials, modificacions de les institucions i la creació d'una unió econòmica i monetària, arribem a un punt on aquesta organització supranacional perd el caràcter purament econòmic que l'havia caracteritzat fins ara i fa un pas cap a una integració política. Lluny de quedar-se estancat, el procés torna a arrencar cap endavant amb decisió i una formulació prudent en el marc d'una evolució integradora que cada cop pren més embranzida.

Tot i això, però, no es tracta d'un Tractat exempt de polèmica i resistències, i aquí ens trobem de nou amb l'enfrontament entre sobirania i integració. El TUE va donar lloc a reformes constitucionals en certs països (a Alemanya fins i tot va ser objecte d'un recurs d'inconstitucionalitat), cosa que no deixa de ser una patent incisió en la sobirania dels Estats afectats i una potencial font de conflicte, com veiem en el cas d'Alemanya, però les reformes van acabar efectuant-se sense més incidents. Altres Estats on es va topar amb dificultats van ser Dinamarca (on inicialment el poble va votar en contra de la seva aprovació en referèndum tot i acceptar un any més tard) o França (on la majoria va ser molt justa)²¹. Anglaterra, per exemple, no va comprometre's al tercer pas previst per a la creació de la Unió Econòmica i Monetària, és a dir, l'adopció de l'euro i la creació del BCE²²; un recordatori de la primacia de la sobirania dels Estats membres en última instància i un altre exemple de les reticències que una unió cada cop més estreta i més materialment extensa pot produir.

En els anys que segueixen el Tractat de Maastricht hi ha una onada escèptica de l'opinió pública que demanda reformes institucionals i que no acaba d'alinear-se amb el desig integrador, així com una sèrie d'Estats que expressen la voluntat d'afegir-se a la Unió Europea²³: dos vessants que segueixen demostrant tant la conveniència que li concedeixen els Estats a formar part d'un projecte com la Unió Europea (amb la seva capacitat d'acció conjunta) com l'existència d'una vena escèptica. D'aquí acabaran sortint el Tractat d'Amsterdam (1997) i el Tractat de Niza (2003), que segueixen efectuant

²¹ Mangas Martín, Araceli y J. Liñán Nogueras, Diego: *Instituciones y Derecho de la Unión Europea* [1996 ed. original], (Madrid: Editorial Tecnos, 2012), p.39

²² <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ES/TXT/?uri=URISERV%3Axy0026>, accedit el 22/04/2016

²³ Mangas Martín, Araceli y J. Liñán Nogueras, Diego: *Instituciones y Derecho de la Unión Europea* [1996 ed. original], (Madrid: Editorial Tecnos, 2012), p.40

modificacions però no presenten canvis fonamentals en quant a la formulació d'intencions.

El 2004 es presenta el projecte per una Constitució Europea, deu anys després del fracàs d'un primer intent de Constitució el 1994. No corre millor sort. Si analitzem el text no hi trobem cap idea particularment revolucionària a la qual se li pugui atribuir aquest segon fracàs. La Constitució comportava substituir els tractats constitutius per aquest text, però els seus continguts no són massa diferents. L'idea segueix sent una Unió Europea a la qual els Estats atribueixin competències per a que aquesta s'encarregui de les polítiques necessàries per a assolir els objectius comuns (art.1-1). La imatge d'una UE coordinadora de l'acció comú amb aquest fi no és cap novetat. Cohesió i solidaritat segueixen sent termes remarcats, i la contrapartida del respecte per la identitat nacional dels Estats (art.1-5) i dels seus propis sistemes de Govern, així com les seves funcions essencials segueix fent acte de presència insistent. El lligament estatal a aquesta Constitució i l'obligació de complir-la i protegir-la (art.1-5) no canvia en absolut respecte a l'obligació ja existent de complir amb les obligacions establides pels tractats anteriors en tant en quant hagin cedit competències en aquells àmbits, ni és una novetat que la Constitució (el que serien els Tractats Constitutius fins aleshores) tingui primàcia per sobre el Dret Estatal en les matèries cedides.²⁴

Què canvia, doncs? El nom. En el meu anàlisi de les postures *hobbesianes* desenvoluparé aquest punt en particular i explicaré per què em sembla que aquest va ser el factor decisiu per al seu rebuig.

En traiem que una Constitució Europea no convenç ni al poble europeu ni a prou Estats per a que sigui viable. Més que el contingut, doncs, és la forma de considerar-lo i l'idea d'una Constitució la que impacta de front amb la sobirania i impedeix un acord. Prendré aquesta consideració més endavant en el treball.

L'últim Tractat que serveix d'esglaió a la integració és el Tractat de Lisboa de 2007, que modifica els tractats constitutius i dona forma a la UE tal com la coneixem avui en dia. Prova del desafortunat ús del mot "Constitució" és que el contingut d'aquest Tractat es basa en el de la Constitució Europea, cosa que demostra que no era aquí on radicava el problema, sinó en la forma i la preferència de denominació.

²⁴ Tractat per al que s'estableix una Constitució per Europa, DO C 310/1

En resum, el Tractat de Lisboa modifica les institucions de la UE per a acomodar l'ingrés nombrós de nous països i afecta el sistema de presa de decisions per a fer-lo més àgil. És recalable que s'afegeixi un Alt Representant de la UE per a Assumptes Exteriors i Política de Seguretat, perquè reflexa la voluntat d'aprofundir en aquest àmbit i seguir endavant en l'expansió material de les esferes de cooperació i unificació. És més, per tal de sustentar la coherència d'actuació en matèria de Política Exterior, es dota a la UE amb personalitat jurídica per a actuar en l'àmbit internacional; una prerrogativa sense precedents en tota aquesta evolució. Es busca també més flexibilitat de cara al funcionament de la UE, així com una cooperació cada cop més potent entre Estats (s'amplien les competències en matèria de control fronterer, cooperació judicial civil, penal i policial). En aquestes línies i de cara a aproximar la UE als ciutadans i guanyar legitimitat, reforça el Parlament. Es segueix insistint amb una política de defensa comú, però segueix sent una proposta amb visió al futur.²⁵

2. Conclusions

He estat fent un repàs de l'evolució de la integració europea a partir de l'anàlisi dels Tractats més influents, tant fallits com exitosos, en un intent de trobar un fil conductor en la motivació darrere de cadascun d'ells que seguís una tendència progressiva respecte a l'idea d'integració.

La tendència és clarament favorable a una integració cada cop més extensiva i coordinada, com s'ha vist amb cada nou pas i canvi aportat pels Tractats. Dels Tractats aprovats, no n'hi ha cap que faci un pas enrere. Ben al contrari, van endavant (tret d'alguns casos on s'aprecia un estancament, que de totes maneres s'encara amb la voluntat dels Estats de sortir-ne i seguir realitzant canvis per a impulsar la unificació). Com deia Tindermans, es tracta d'un procés progressiu. Al final ell hi veia una federació europea, una concepció idealista i potser massa utòpica, però no hem d'oblidar que el procés integrador s'inicia arrel, precisament, d'una corrent federalista (Declaració Schuman). A visions com aquesta, que de ben segur tenen els seus adeptes, i també a la concepció més realista d'un procés unificador esglaonat que s'ha anat adoptant sense proclamar tal voluntat, la

²⁵ Tractat de Lisboa pel qual es modifiquen el Tractat de la Unió Europea i el Tractat Constitutiu de la Comunitat Europea (2007/C 306/01)

sobirania estatal i la concepció *hobbesiana* d'aquesta han actuat com a fre decisiu repetidament. Qualsevol avanç que pugui semblar una amenaça per la sobirania acaba frustrat, i la formulació convencional que aigualleix (sobre el paper) pretensions ambicioses amb la reiteració de la importància del respecte per la sobirania estatal és molt present en tots i cada un dels tractats.

L'evolució ha estat lineal i fins ara prou exitosa, però les constants sotragades i resistències de les quals ha estat víctima i el panorama europeu actual no es poden ignorar. La tensió entre la integració europea per a un bé comú i el desig de protegir una sobirania centenària ha estat sempre present i segueix sent-ho. Què sosté una i altra posició i on s'estabilitza el punt mig que fins ara s'ha pogut anar trobant?

És a partir d'aquí que procediré a analitzar les principals corrents rellevants i la seva influència en la concepció d'una Europa unida.

BLOC II. UNA POSICIÓ HOBBSIANA

La primera corrent que m'agradaria analitzar és la que anomenaria una "posició hobbesiana".

Amb un anàlisi de l'obra *Leviatan* de Thomas Hobbes intentaré esquematitzar els fonaments darrere d'opinions de caire escèptic respecte a la Unió Europea i al procés d'integració, posicions que donen pes a la sobirania per sobre de l'idea d'una unificació europea i que al llarg de l'història i avui en dia han estat raó de reticències i resistències a aquest procés d'altra banda força lineal i consistent.

1. El Leviatan

Al llarg de la seva obra, Hobbes dona èmfasi al concepte de sobirania i a la seva importància en la seva vessant més absoluta per al correcte funcionament de la societat.

Hobbes parteix de la base que els homes, per naturalesa, vivim en un estat de guerra constant. L'autor cita com a les tres causes principals de conflicte entre els homes la

competència, la desconfiança i la glòria, que donen lloc a lluites per aconseguir beneficis, protegir-se a un mateix i llaurar i mantenir la pròpia reputació, respectivament²⁶. L'afirmació feta per Hobbes a partir d'aquí és que, amb totes aquestes fonts inevitables de conflicte, en una comunitat no sotmesa a un poder superior que els infligeixi temor, els homes viuen en un estat de guerra constant de tots contra tots²⁷ (i per guerra ja entenem la mateixa predisposició a ella en tot moment²⁸).

Ara bé, els homes estem dotats de raó i som capaços de detectar quina classe de normes poden comportar la pau, normes que Hobbes anomena lleis naturals.²⁹

La primera llei de la naturalesa parteix de la base que, com he analitzat abans, els homes estem en un estat constant de guerra de tots contra tots on tenim carta blanca per a fer el que sigui i on la seguretat és inassolible. D'aquesta situació insostenible surt la regla de la raó segons la qual hem d'intentar, per tots els mitjans, aconseguir la pau i mantenir-la³⁰.

D'aquí es deriva la segona llei de la naturalesa i la que acabarà justificant la creació d'un Estat: si volem assolir la pau, mantenir el dret de fer el que vulguem és insostenible, de manera que s'ordena que tots i cada un de nosaltres ens desfem d'aquest dret en favor de la pau i el transferim a qui acabarà sent el sobirà³¹. La raó d'aquesta transferència és la voluntat d'acabar amb aquest estat de guerra i assegurar-nos la nostra pròpia seguretat³². En aquesta línia i com que la renúncia a la nostra llibertat absoluta es fa en el nostre interès, una vegada transferit, no podem impedir que el sobirà en faci ús³³. Seguint aquests raonaments es deriva una tercera regla, i és que hem de complir amb els pactes que hem celebrat, començant pel contracte social que instaura al sobirà. És a partir d'aquí que també neix l'idea de justícia, una altra llei natural: des del moment en que hi ha un pacte, trencar-lo comporta una injustícia³⁴, i en aquest panorama les injúries són vistes com fetes també contra l'Estat³⁵.

²⁶ Hobbes, Thomas: *Leviatan* (Editorial Skla), <https://es.scribd.com/doc/99453161/Leviatan-Thomas-Hobbes-Version-impresa-Completo>, accedit el 7 de febrer de 2016, p.105-107

²⁷ *Ibid.*, p.107

²⁸ *Ibid.*, p.108

²⁹ *Ibid.*, p.110

³⁰ *Ibid.*, p.111

³¹ *Ibid.*, p.112

³² *Ibid.*, p.114

³³ *Ibid.*, p.113

³⁴ *Ibid.*, p.123

³⁵ *Ibid.*, p.128

A aquestes lleis les segueixen d'altres. Totes elles obliguen des d'un pla intern en tant en quant és raonable voler que es realitzin, però no poden ser guies del nostre comportament i vincular-nos quan manca la seguretat³⁶. Segons Hobbes, les nostres passions naturals sense cap entitat que les controli tendeixen a anar en contra d'elles. En paraules literals de l'autor, "els pactes que no descansen en l'espasa no són més que paraules"³⁷. D'aquí la importància vital d'un sobirà dotat d'un poder prou efectiu com per a assegurar la seguretat i amb ella forçar l'aplicació a les lleis de la naturalesa.

A partir d'aquí desenvolupa l'idea de l'Estat sobirà que prendrà forma de Leviatan.

L'idea de fons és que, per a construir un poder en comú, s'ha de transferir tot el necessari a un home o assemblea que pugui convertir una multitud de voluntats en una de sola³⁸. No parlem de simple consentiment, parlem de l'elecció d'un representant les accions del qual considerem com a pròpies i a la voluntat del qual sotmetem la nostra: és la transferència col·lectiva del dret a governar-se a un mateix a un sobirà que sigui capaç de protegir la nostra pau i seguretat³⁹. Li conferim autoritat i ell exerceix el poder necessari per a doblegar voluntats i mantenir la pau: és aquesta l'idea del Leviatan.

Una concepció il·lustrativa del poder que Hobbes atribueix al Leviatan, per exemple, és l'afirmació que el sobirà no pot ser autor de cap infracció contra els súbdits que justifiqui l'alliberament de la seva submissió un cop oferta, ja que el pacte instituïdor es fa entre tots els homes en favor del representant i no amb aquest, cosa que impossibilita que el sobirà pugui infringir tal pacte, del qual no és part⁴⁰. És més, com que els actes del sobirà són considerats dels súbdits també, aquests no poden ser una injúria contra ells, si seguim el raonament de Hobbes, ja que considera que el sobirà actua, en última instància, amb l'autorització d'aquesta gent.⁴¹

De la institució del sobirà es deriven una sèrie de drets sobirans en mires al compliment de la seva raó de ser, que és mantenir la pau i seguretat. L'idea és que la consecució del fi li dona dret a posseir els mitjans necessaris per a fer-lo possible⁴². Entre aquests drets hi ha el dret a establir normes, el dret a la judicatura i el dret a fer la pau i la guerra, entre

³⁶ Ibid., p.136

³⁷ Ibid., p.144

³⁸ Ibid., p.147

³⁹ Ibid., p.148

⁴⁰ Ibid., p.150

⁴¹ Ibid., p.152

⁴² Ibid., p.153

d'altres⁴³. La concepció *hobbesiana* d'aquests drets, i això serà rellevant en el meu anàlisi, és que són “incomunicables i inseparables”⁴⁴ pel fet que constitueixen “l'essència de la sobirania”⁴⁵. De fet, no poden ser cedits sense renunciar al poder sobirà. En aquesta línia, Hobbes considera que el poder sobirà ha de ser absolut, ja que el seu caràcter il·limitat, per molt que pugui causar problemes, és el que al seu torn evita conseqüències pitjors, com ara un retorn a la guerra perpètua de tots contra tots⁴⁶.

L'únic cas en el qual els súbdits podrien retirar el poder al sobirà es produeix quan aquest deixa de ser capaç de complir amb l'objectiu essencial pel qual es va constituir, ja que el dret dels homes a voler-se protegir a sí mateixos és un dels pocs que no es transfereix a l'Estat amb el contracte social que l'instaura.⁴⁷

Fora d'aquesta circumstància, com queda clar en el to i afirmacions utilitzats al llarg de la obra, l'Estat es concep com un autèntic Leviatan amb poder absolut sobre els seus súbdits, la legitimitat del qual recau en la voluntat inicial d'aquests últims a cedir el seu dret d'autogovern a una entitat capaç de protegir-los millor del que ho farien ells mateixos.

2. Consideracions pràctiques

No és cap sorpresa, doncs, que les opinions i postures que simpatitzin amb aquesta concepció de l'Estat i la sobirania xoquin de cara amb la perspectiva d'una Unió Europea en vies d'integració a la qual els Estats cedeixen competències per les quals hi acabaran vinculats.

Si prenem una postura *hobbesiana*, la sobirania d'un Estat és un element essencial d'aquest amb el qual no s'hauria de jugar, partint, per començar, de la base de la seva legitimitat. La sobirania no és un concepte que existeixi de forma natural, sinó un instrument artificial creat pels homes per tal de mantenir una estructura estatal estable; i l'Estat no deixa de ser un altre artifici de l'home creat per a la seva pròpia protecció⁴⁸. Un

⁴³ Ibid., p.154-155

⁴⁴ Ibid., p.156

⁴⁵ Ibid., p.156

⁴⁶ Ibid., p.178-179

⁴⁷ Ibid., p.190

⁴⁸ Ibid., p.11

Estat no es crea si un conjunt relativament nombrós de persones no es posa d'acord per a fer-ho, i la sobirania no existeix si aquest conjunt de persones no cedeix els seus drets a una entitat superior, sense la qual un Estat no pot caminar.

Segons les corrents favorables a Hobbes, la sobirania és atribuïda per un motiu molt concret i molt sòlid, i bàsicament en benefici propi; si no fos el cas, cap home consentiria les restriccions de llibertat i les obligacions que aquesta mena de control sobre la societat comporta. Per l'especificitat del fonament de la sobirania (la pau i seguretat), que la persona o entitat a la qual se li ha atribuït la sobirania cedeixi part d'aquesta (expressament posada en mans d'aquest sobirà pels "súbdits" a través d'un contracte social) a una entitat supranacional en la qual el nivell de confiança és baix és, com a poc, indesitjable. Segons una posició *hobbesiana*, la sobirania es cedeix a un sobirà en concret per a l'obtenció d'un fi molt específic dins el marc de l'Estat, i contemplar una autoritat efectiva per sobre d'això es fa difícil.

És més, Hobbes considera que sense els drets essencials que la sobirania deriva a l'Estat aquest queda destruït, de manera que el deure de l'Estat és mantenir-los i la seva cessió voluntària va en contra de la seva obligació. Hobbes declara, literalment, que "qui renuncia als mitjans, renuncia als fins"⁴⁹, i renunciar als fins en una situació on són precisament aquests els que justifiquen l'existència mateixa de l'Estat no comporta sinó la pèrdua de legitimitat de la seva sobirania. Aquí, com veiem, es repeteix l'idea que els drets sobirans són incommunicables i inseparables en tant en quant són l'essència de la sobirania, concepció incompatible amb la seva cessió.

L'opinió que adoptarà algú que comparteixi aquesta visió és clara: l'Estat no pot cedir sobirania a la Unió Europea pel simple fet que va en contra de la raó de ser d'aquesta i de la finalitat per la qual es va atribuir, fins al punt que s'afecta la seva essència amb la cessió. Per altra banda, acceptar una legislació externa com a pròpia i vinculant té problemes d'encaix importants amb la concepció que el poder legislatiu es troba únicament en mans de l'Estat⁵⁰.

Una cessió de sobirania en aquest nivell i amb aquestes conseqüències no va només en contra de la pròpia concepció *hobbesiana* de la sobirania, sinó que a més posa en perill

⁴⁹ Ibid., p.286

⁵⁰ Ibid., p.227

l'Estat mateix, si seguim el que diu Hobbes. Segons ell, la manca de poder és una de les raons que duen a la desintegració de l'Estat⁵¹.

No és necessari anticipar la caiguda dels Estats part de la Unió Europea a causa de la cessió de competències, però l'argument anterior pot causar reticències reals, si bé menys dramàtiques i més adients a les corrents menys extremistes d'avui en dia. Per una banda, els euro-escèptics inclinats a defensar una sobirania estatal íntegra poden comptar amb la tranquil·litat que, tot i ingressar a la Unió i haver cedit competències, l'article 50 TUE contempla la seva retirada en qualsevol moment si és aquesta la voluntat de l'Estat. Ara bé, a això se li oposa que la cessió de competències i per tant de sobirania és irreversible⁵². La sentència Costa c. ENEL a mans del TJUE arriba a formular la cessió de competències, de forma literal, com a “una limitació definitiva dels seus drets sobirans”⁵³, de manera que la sobirania queda efectivament lligada en els àmbits establerts com a competència exclusiva de la UE (amb excepció de la utilització improbable de l'article 48.2 TUE). Ni el TUE ni la jurisprudència al respecte pretenen maquillar el fet que hi ha una pèrdua de sobirania dels Estats en favor de la UE, i no és una sorpresa que la manera directa de formular-ho tiri enrere a més d'un partidari de la integritat sobirana de l'Estat.

No fa falta anar molt lluny per veure exemples de l'influència d'aquesta corrent i mostrar que les societats dels Estats involucrats no sempre han anat a l'una en el procés d'integració, i en aquest punt voldria recordar l'anàlisi de la seva evolució realitzat en el bloc anterior.

En relació als drets derivats de la sobirania, que segons Hobbes no es poden cedir, veiem un exemple molt clar d'aquesta posició en el fracàs de la Comunitat Europea de Defensa, directament relacionada amb la cessió d'un dels drets principals llistats per Hobbes: el de fer la pau o la guerra. No és d'estranyar que a la proposta li seguís un debat contundent i una patent falta de legitimitat democràtica que va acabar portant al “no” francès per por a que fos un atac a la seva pròpia sobirania⁵⁴: una mostra del recel vexador que pot comportar una idea per l'estil. Avui en dia, fins i tot, tot i estar present la voluntat d'avançar cap a una política comú en matèria de defensa, encara no s'ha materialitzat cap

⁵¹ Ibid., p.275

⁵² TJCE, sentència de 15 de juliol de 1963, Costa c. ENEL, 6-64

⁵³ TJCE, sentència de 15 de juliol de 1963, Costa c. ENEL, 6-64

⁵⁴ Mangas Martín, Araceli y J. Liñán Nogueras, Diego: *Instituciones y Derecho de la Unión Europea* [1996 ed. original], (Madrid: Editorial Tecnos, 2012), p.33

proposta al respecte, un signe clar que els Estats no estan preparats per a donar un “sí” en aquesta direcció.

Potser l'exemple més clar de l'amenaça que es pot arribar a veure en el procés integrador des d'un punt de vista *hobbesià* és el fracàs de la Constitució Europea, no una sinó dues vegades. En el meu anàlisi anterior he deixat pendent el per què crec que el nom que se li va donar va ser un factor decisiu per al seu rebuig. M'agradaria recuperar-ho.

Què implica el concepte de Constitució? Què suggereix?

Hobbes parla d'una llei fonamental⁵⁵. Com a tal entén aquella llei la supressió de la qual comporta la caiguda de l'Estat. És, per tant, aquella segons la qual els súbdits es veuen obligats a mantenir el poder que se li ha cedit al sobirà per a la seva subsistència⁵⁶. Una Constitució no deixa de ser la llei fonamental de l'Estat que menciona Hobbes; per a veure-hi la relació no és necessari partir d'un punt de vista *hobbesià*. La Constitució és la llei base de l'Estat, la que estableix drets i llibertats i delimita l'organització política i la que enquadra i fonamenta la sobirania. El terme “Constitució”, partint de la concepció *hobbesiana* o no, és un mot carregat de pes i plenament lligat amb el concepte de sobirania. Independentment que la Constitució d'Europa no tingués cap contingut que suggerís una presa total de sobirania per part de la Unió Europea, el títol donava peu a témer-ho. La Unió Europea no és sobirana i està clar, per com han anat evolucionant les coses, que cap Estat apuntarà en aquesta direcció en un futur pròxim (com a mínim), ja que implicaria desfer-se de la seva pròpia sobirania, però el terme Constitució s'associa directament amb aquesta i es percep, com sembla ser si fem un cop d'ull a les negatives, com una amenaça a l'estatal.

La posició *hobbesiana* no només presenta dificultats per acceptar el procés integrador des del punt de vista defensiu que adopten els seus partidaris respecte a la sobirania estatal, sinó també en seu de la legitimitat que pugui merèixer la Unió Europea com a organització supranacional capaç de col·locar-se per sobre els Estats. En el pla internacional contemplat per Hobbes, els Estats es troben, com els homes, en un estat de guerra permanent de forma natural i, a falta de l'existència d'un poder sobirà per sobre d'ells, és aquest l'estat al que retornen⁵⁷. Si prenem això com a premissa, una unió d'Estats d'on es

⁵⁵ Hobbes, Thomas: *Leviatan* (Editorial Skla), <https://es.scribd.com/doc/99453161/Leviatan-Thomas-Hobbes-Version-impresa-Completo>, accedit el 7 de febrer de 2016, p.246

⁵⁶ *Ibid.*, p.246

⁵⁷ *Ibid.*, p.109

pugui derivar l'idea de justícia global no és res més que una utopia que mereix ser contemplada amb escepticisme.

On vull arribar amb tot això? Prenent tots els exemples anteriors, és clar que hi ha una part gens desdenyable d'Estats i pobles que es mostren escèptics davant l'idea de la integració, fins al punt de veure-ho com una amenaça en certs casos. El Leviatan i la concepció de l'Estat presentada per Hobbes ha estat molt influent durant anys i segueix deixant rastre en la forma amb que els Estats s'aferren a la sobirania i, quan la deixen anar, ho fan amb cautela. El meu anàlisi de l'evolució del procés integrador ha deixat veure que aquest ha anat avançant satisfactòriament, però les posicions de caire *hobbesià* s'han fet notar i han forçat a la prudència en l'elaboració i formulació de Tractats i objectius (no és casualitat que les redaccions dels Tractats recorrin constantment al recordatori que es respectarà la identitat nacional dels Estats o que s'asseguri la seva influència contundent en institucions de pes com el Consell, ni tampoc que els objectius vulguin ser ambiciosos però estiguin emmarcats en formulacions prudentes i objectius a curt termini), de manera que tenen influència decisiva en aquest procés. Si bé la posició general sembla favorable a una unificació cada cop més estreta, sempre hi ha Estats que s'aferren a la sobirania allà on els sembla que pot estar sent amenaçada o que se n'està cedint massa, i canvis bruscos o massa ambiciosos respecte als objectius de la Unió Europea no són, en general, benvinguts.

Si seguim les paraules de Tindemans i l'evidència al llarg dels anys, sembla ser que mentre la Unió Europea produeixi bons resultats, les opinions a favor de la integració seguiran tenint més pes que les contràries i seran capaces de fer-la avançar poc a poc, però la posició *hobbesiana* és molt present en forma d'escepticisme dins l'opinió popular o en les negatives estatals a certes reformes i avenços, i ho serà més com menys efectiva provi ser la UE.

També és una constant que com més s'amplien les competències i els àmbits d'actuació de la UE i com més s'expandeix el poder de les institucions fora del control directe dels Estats, més resistències s'hi troba. La creació de la CECA, per exemple, afectava un àmbit molt reduït i vinculava a través d'una Alta Autoritat el control de la qual acabava estant a mans dels Estats mateixos. La necessitat urgent del moment i l'afectació moderada a la sobirania estatal va fer que no hi hagués massa problemes, ja que el benefici era prou gran i el "sacrifici" prou tímid com per a arrencar poques objeccions.

3. El Brexit

Un exemple molt concret, actual i rellevant de la influència d'aquesta postura la trobem en la controvèrsia causada per un possible Brexit.

Després que el partit Conservador britànic arribés al govern el maig de 2015 amb una agenda que incloïa la possibilitat del Regne Unit sortint de la UE, el seu Primer Ministre va entrar en un joc de tira i arronsa amb la Unió Europea que va desencadenar en una sèrie de negociacions en el marc del Consell Europeu que van acabar amb un acord concessiu en favor seu el febrer de 2016; carta de canvi per a la seva postulació en favor a mantenir-se dins la UE de cara al referèndum programat per al 23 de juny de 2016, que ha de decidir la permanència o no d'aquest Estat dins l'organització.⁵⁸

És només arrel de l'obtenció d'un estatus especial com a Estat membre per part d'Anglaterra, una vegada la resta d'Estats han donat el seu braç a torçar, que Cameron advoca per restar dins la UE sota els arguments de major seguretat, força i prosperitat dins el marc d'una UE reformada.⁵⁹ Sondejors recents entre el poble britànic mostren una majoria poc avantatjada a favor de quedar-se, però l'opinió pública està decididament dividida⁶⁰, fet que no deixa de recordar-nos l'existència molt present de corrents escèptiques i *hobbesianes* entre els ciutadans europeus.

Entre les cessions concedides al Regne Unit hi ha el fet que el país no pensa fer cap pas més en direcció a un procés d'integració més incisiu, així com l'assegurança que el fet de no pertànyer a l'Eurozona (una altra de les reserves sobiranes que ha anat escombrant aquest Estat cap a casa) no el perjudicarà; però potser la més discutida és l'assentament de bases discriminatòries respecte a estrangers treballadors al Regne Unit pel que fa a

⁵⁸ Daniela Annette Kroll i Dirk Leuffen, "Ties that bind, can also strangle: the Brexit threat and the hardships of reforming the EU", *Journal of European Political Policy* (29 d'abril 2016), accedit el 21/05/2016

⁵⁹ http://internacional.elpais.com/internacional/2016/02/20/actualidad/1455964545_700727.html, accedit el 21/05/2016

⁶⁰ http://economia.elpais.com/economia/2016/05/16/actualidad/1463418708_367168.html, accedit el 21/05/2016

prestacions socials⁶¹, fet que disminuiria considerablement la base igualitària sobre la que es pretenen assentar la ciutadania europea.

Es podria considerar que, tret d'aquesta última reforma de caràcter més controvertit, les altres no suposen canvis substancials en el funcionament general de la UE, però el que és rellevant aquí és que la UE ha abaixat el cap davant les exigències unilaterals d'un Estat particular. El Regne Unit ha forçat la mà de la Unió en favor seu i ha ofert advocar a favor del “*Remain*” com a moneda de canvi, conscient del pes que té aquest Estat a nivell europeu, tant econòmic com polític. Independentment del resultat que pugui derivar-se del referèndum, ja tenim un exemple de la sobirania estatal situant-se com a sostre del procés integrador. Per la seva banda ha quedat clar que una integració més intensa queda descartada, cosa que força al model ja més o menys establert d'una integració a dues marxes (que vulguem o no entorpeix el procés). El fet que el Regne Unit s'hagi sortit amb la seva fa patent la falta de poder real de la Unió per sobre dels Estats part quan aquests (com a mínim els Estats influents amb capacitat per a forçar la UE) decideixen prendre la sobirania pròpia per bandera.

Si ens atrevim a preveure resultats i diem que el referèndum acabarà amb la sortida del Regne Unit de la Unió Europea, les conseqüències derivades poden arribar a ser decisives i iniciar un efecte dòmino. Si el Regne Unit, membre de pes i influent a molts nivells, surt de la UE, el balanç de forces entre els països influents restants variarà considerablement, i alguns Estats que es trobaven còmodes en l'equilibri construït fins ara poden deixar d'estar-ho, cosa que donaria entrada a nous dubtes, cada cop més estesos, respecte a la legitimitat de la UE. Per altra banda, l'efecte immediat de la seva retirada està per veure però, si a la llarga quedés provat que al Regne Unit li va millor fora de la UE que dins, aquesta constatació seria caldo de cultiu per a que més Estats amb postures de caire sobiranista i una idea més aigualida del sentiment integrador seguissin els seus passos. Si és tan sols un Estat el que abandona, el procés integrador sofreix un cop però no s'atura. Ara bé, si més Estats segueixen l'exemple i es produeix una desbandada important (panorama molt pessimista a gust *hobbesià*), la UE patiria un sotrac prou important com per a afectar-ne els ciments.

⁶¹ <http://www.bbc.com/news/uk-politics-32695399> ; així com http://internacional.elpais.com/internacional/2016/02/19/actualidad/1455872429_141482.html, accedit el 21/05/2016

Si el resultat del referèndum apunta a restar dins la Unió, les conseqüències són notablement menys dramàtiques, però tampoc seria una garantia que tot ha d'anar bé d'ara en endavant. La població britànica està visiblement dividida, i arribar a un acord i obtenir un sí a la integració no fa desaparèixer aquesta realitat. Si s'ha mobilitzat a tanta població a favor del "no" (en base a arguments referents a la identitat del poble i la sobirania), la base social necessària per a assolir-lo romandrà disponible per a tornar a presentar el problema d'aquí uns anys a no ser que hi hagi un canvi d'actitud general i s'instauri un sentiment europeu superior a l'actual (sembla ser que els "sí" anirien en la línia d'evitar-se resultats negatius per al Regne Unit més que s'arrelen en un sentiment europeu⁶²).

Els resultats estan per veure i les conseqüències d'aquests són difícilment previsibles, però el fet que un Estat individual hagi presentat la possibilitat real de posar en pràctica l'art.50 TUE dona peu a enfortir posicions que hi estiguin a favor, i la forma visible de recordar que la sobirania estatal resta per damunt de l'abast de la UE ha estat prou contundent com per a que el pes de les posicions *hobbesianes* es faci sentir en el marc del procés europeu.

4. L'altra cara de la moneda

El que anomeno "una postura *hobbesiana*" fa referència, com hem vist, al rebuig de la Unió Europea com a limitadora de la sobirania dels Estats. Si més no, aquesta és la forma més habitual d'utilitzar els arguments d'aquest caire.

Ara bé, què passaria si ho plantegéssim al revés? Què passa si, en lloc d'aplicar aquesta concepció en el marc d'un Estat sobirà, l'extrapolem a un pla superior, al pla europeu? Com hem vist, Hobbes contempla l'estat de guerra permanent entre Estats. En el següent bloc veurem que Kant considera que, de la mateixa manera que els homes realitzen un contracte social per a crear un Estat i sortir de l'estat de guerra, els Estats haurien, raonablement, de fer el mateix en seu internacional i crear una federació d'Estats. No es podria fer la mateixa equiparació a nivell *hobbesià*? Perquè, si la fem i traslladem la seva

⁶² http://elpais.com/elpais/2016/05/20/opinion/1463746203_447542.html, accedit el 21/05/2016

concepció de l'Estat a un pla supraestatal, les conclusions resultants serien radicalment diferents a les vistes fins ara.

Si en lloc de fer servir la concepció *hobbesiana* com a marc protector dins del qual col·loquem la sobirania estatal el fem servir com a base de legitimitació per a la UE com a organització supraestatal, ens trobem que la Unió Europea en surt reforçada en tant en quant, seguint les mateixes lleis naturals exposades per Hobbes, hauria de situar-se per sobre dels Estats, que al seu torn haurien de cedir el seu dret d'autogovernar-se a una nova entitat sobirana.

Si seguíssim aquesta hipòtesi, la transferència de poder a la UE vindria acompanyada de l'adquisició dels drets de fer normes, de judicatura, i de fer la pau i la guerra, competències que passarien per complet a mans de la UE i abandonarien el cercle de sobirania dels Estats: un canvi força marcat respecte a la cessió relativament limitada i condicionada de competències que es realitza actualment (en comparació amb aquesta interpretació extensiva).

Per a algú que decidís utilitzar la teoria *hobbesiana* d'aquesta manera, les queixes referents a la manca de legitimitat de la UE en tant en quant no té la base d'un poder constituent podrien ser respostes amb la proposta d'establir-lo en base als mateixos arguments que un euro-escèptic agrupa a favor de la sobirania estatal. Les pors d'una pèrdua improcedent de sobirania que faci perdre la legitimitat del mateix Estat també esdevindrien contrarestades amb l'argument que la seu de sobirania, si apliquem aquesta teoria a nivell europeu, ja no ha de raure dins les fronteres estatals sinó en mans de la UE, un trasllat que s'hauria de realitzar pels mateixos Estats en compliment de les lleis de la naturalesa que estableixen com a raonable tal unió per al seu propi interès.

El fet que la UE no té, actualment, condició ni poders sobirans, fa que l'onada d'escepticisme que considera el procés integrador com a utòpic hagi escampat arrels al voltant de l'argument que, sense un poder sobirà real, la UE no té prou legitimitat ni capacitat com per a prevenir el retorn a l'estat de guerra que preveu Hobbes a manca d'aquest. Algú que li doni la volta a aquesta concepció hi pot respondre que, si el que ens interessa és una millora de condicions generals i evitar aquest retorn a la guerra que tant preocupa a la corrent *hobbesiana*, més que retirar competències i posar traves al procés d'integració, hauríem d'arrencar-lo cap endavant amb encara més força i solidificar la UE i la seva influència per sobre els Estats per voluntat i en interès propi d'aquests mateixos.

Si seguim les lleis de la naturalesa *hobbesianes* i les seves bases per a la creació d'un Estat, arribarem a la conclusió que crear-lo és raonable i beneficiós pels ciutadans: ningú posa en dubte que, a la llarga i si el sistema no està corromput, la cessió d'autogovern de cadascú a la figura del sobirà és una elecció tant bona com recomanable des del moment en que som conscients que no és factible viure en el desordre i estat de caos previ a la seva creació. La pregunta és, per què deixar aquest raonament dins els límits estatals? No partim de la mateixa base caòtica a nivell internacional, base que s'ha anat domant i pacificant al llarg dels anys a mesura que els Estats han anat cooperant entre ells? No seria igualment raonable pels Estats seguir aquestes bases i fer una cessió del dret a fer el que vulguin a una autoritat superior que els garanteixi seguretat i millors condicions de vida? Certament, per a que això es pugui donar i tal autoritat tingui un poder real, la UE hauria d'estar en possessió de majors competències i ser capaç d'abraçar més àmbits, així com d'imposar-se als Estats de forma més contundent i directa que l'actual.

No sé fins a quin punt algú estaria disposat a utilitzar la teoria de Hobbes en seu internacional, ja que la postulació d'aquest autor es refereix a la sobirania de forma molt absoluta i tractar de traslladar aquesta concepció a la UE podria radicalitzar-ne massa els objectius esperats en tant en quant l'idea seria atribuir-li un poder força contundent, si no la sobirania absoluta. De fet, si seguim la teoria hobbesiana al peu de la lletra, el contracte entre Estats per a cedir la seva sobirania a la UE a canvi de major protecció hauria d'instaurar una entitat equiparable a la figura d'un Estat d'Europa pel que fa a les seves prerrogatives i drets. És clar que aquesta teoria es podria apartar de la literalitat i modular-se per a defensar una mera cessió extensiva de competències en lloc d'una figura absolutament sobirana per sobre dels Estats, però s'hauria de veure la seva rebuda per part de l'opinió pública, que ja hem vist que tendeix a anar en direcció contrària.

De totes maneres, trobo que és un punt de vista que valia la pena considerar.

BLOC III. UNA VISIÓ KANTIANA

La segona posició a treballar en el meu anàlisi parteix de la concepció kantiana de la conveniència d'una federació d'Estats a nivell global per tal de garantir "la pau perpètua", el que Thomas Nagel anomena "cosmopolitanisme", que és la que ara passaré a treballar a partir de les obres "Fonamentació de la Metafísica dels Costums" i "Sobre la Pau Perpètua" de Kant.

1. Sobre la Fonamentació de la Metafísica dels Costums

Si fem una ullada a la filosofia de base de Kant, veiem que l'autor creu que la raó humana, tot i influenciada per les seves inclinacions, pot arribar a ser conduïda pel camí de la rectitud i de la moral⁶³. En aquest context, on la raó pot incidir en la voluntat, l'objectiu de la raó ha de ser crear una voluntat bona per sí mateixa, que s'ha de prendre com a bé suprem⁶⁴. A la bona voluntat hi va estretament lligat el concepte de "deure": el bé, diu Kant, s'ha de realitzar no per inclinacions personals, sinó per deure⁶⁵.

Una tesis important en la filosofia kantiana és que: únicament allò que es situï per sobre de les meves inclinacions i motiví, amb exclusió d'aquestes, la meua voluntat, és digne de respecte i mereix donar lloc a un manament⁶⁶. El que determina aquest tipus d'accions de forma objectiva són les lleis, i el que les motiva és el respecte d'aquestes lleis per sí mateixes i no per les meves inclinacions al respecte o els resultats que puguin provocar⁶⁷. Per a que aquestes lleis donin lloc a una bona voluntat s'utilitza la màxima que: serà llei aquella que seria desitjable que es pugui convertir en llei universal aplicable a tots els éssers racionals⁶⁸.

Aquí torna a entrar en joc la voluntat en tant en quant Kant la descriu com la capacitat per a escollir únicament allò que la raó reconeix com a necessari (i per necessari s'entén bo),

⁶³ Kant, Immanuel: *Fundamentación para una Metafísica de las Costumbres* [1785 ed. original] traducció de Roberto R. Aramayo, (Madrid: Alianza Editorial, 2012), p.74

⁶⁴ Ibid., p.84-85

⁶⁵ Ibid., p.88-89

⁶⁶ Ibid., p.92

⁶⁷ Ibid., p.93

⁶⁸ Ibid., p.94

sense l'influència de les inclinacions⁶⁹, és a dir, la capacitat per a decidir actuar conforme la representació de determinades lleis universals⁷⁰. Tot i així, la voluntat sovint no respon únicament a la raó, sinó que es veu influenciada per inclinacions que no tenen per què correspondre amb els fonaments d'aquesta, de manera que esdevenen necessaris mandats respecte als principis objectius continguts per les lleis a través d'imperatius categòrics (manen accions bones per si mateixes) que expressen deures⁷¹.

El fonament d'aquestes lleis pràctiques s'ha de trobar en alguna cosa que sigui un fi per sí mateixa en tant en quant el seu valor és absolut, i Kant considera que aquest fi últim i objectiu és l'home en sí, de manera que aquest mai es pot utilitzar com a mitjà per a fins ulteriors⁷². És a partir d'aquest fonament que es deriven totes les lleis de la voluntat⁷³, i és aquesta concepció la que suposa una restricció efectiva de la llibertat d'acció⁷⁴.

En aquest context sorgeix l'idea de la voluntat dels éssers racionals com una voluntat que s'auto-legisla, base a partir de la qual se la pot començar a considerar sotmesa a aquesta llei⁷⁵. És la concepció d'una voluntat universalment legisladora que legisla sobre sí mateixa a partir de les seves màximes la que fomenta que la legislació universal no recaigui en cap mena d'interès personal i, per tant, que l'imperatiu al que quedi subordinada sigui incondicionat⁷⁶.

El panorama així presentat per Kant presenta una diferència bàsica amb la concepció de Hobbes. Allà on Hobbes considera que, per a que l'home quedi efectivament sotmès a una llei, aquesta ha d'incentivar-ho arrelant-hi un interès o a través de coacció, Kant entén que quedem sotmesos a la nostra pròpia llei i que, per tant, només quedem obligats a complir amb allò que la nostra pròpia voluntat estableix⁷⁷, raó per la qual ens hi sotmetem per deure i respecte pur a aquesta, i això és el que es considera autonomia de la voluntat.

⁶⁹ Ibid., p.112

⁷⁰ Ibid., p.136

⁷¹ Ibid., p.112

⁷² Ibid., p.137-138

⁷³ Ibid., p.139

⁷⁴ Ibid., p.142

⁷⁵ Ibid., p.143

⁷⁶ Ibid., p.144

⁷⁷ Ibid., p.145

De totes aquestes deduccions i cavil·lacions, Kant arriba a concebre un Regne dels Fins, que s'entén com un sistema d'éssers racionals fruit de l'existència de lleis en comú que determinen fins amb validesa universal⁷⁸.

2. Sobre La Pau Perpètua

En aquesta obra, emmarcada en una filosofia de la societat internacional⁷⁹, es veu la base de la filosofia kantiana que desenvolupa els conceptes de voluntat, llibertat, fins i deures, d'aquí que l'anàlisi anterior m'hagi servit de base per a entendre l'actual.

Prèviament a la proposta de Kant de crear una federació d'Estats, m'agradaria exposar algunes qüestions de base en la seva concepció d'Estat, que recorda al Regne dels Fins.

A nivell social, Kant no es distancia massa de Hobbes quan atribueix l'estat de guerra (i per guerra entenem també l'amenaça constant d'aquesta) a la nostra pròpia naturalesa⁸⁰, cosa força previsible tenint en compte la seva convicció que no existeix una voluntat pura, sinó que tota voluntat humana es veu afectada per les inclinacions. La pau, en aquest sentit i en la mateixa línia de Hobbes, ha de ser imposada entre nosaltres a través del que ell anomena "un contracte originari"⁸¹, que ens recorda molt al contracte social *hobbesià*. Aquí, però, Kant atribueix la creació d'aquest contracte i amb ell l'Estat a un imperatiu categòric de la raó, i per tant a un deure: evitar la guerra⁸².

La causa (tendència natural a la guerra) i la conseqüència (contracte social/originari que uneix la societat sota un Estat) que porten a la creació d'un Estat són, per a Hobbes i Kant, les mateixes, però la filosofia de base al respecte difereix.

Hobbes veia el poder sobirà com a necessari per a controlar la llibertat dels homes, que es percep com a nociva en el seu estat natural, i acabava atribuint a la voluntat del sobirà

⁷⁸ Ibid., p.145

⁷⁹ Kant, Immanuel: *Sobre la Paz Perpètua* [1795 ed. original], traducció de Joaquín Abellán, (Madrid: Editorial Tecnos, 1998), p.ix

⁸⁰ Ibid., p.14

⁸¹ Ibid, p.xii

⁸² Ibid, p.xii

les accions del poble amb unes connotacions absolutistes contundents en tant en quant el Dret s'utilitza per a aquesta finalitat.

Kant, en canvi, veu l'Estat com a garant del Dret⁸³, cosa que desemboca en que la preocupació de l'Estat kantianà no ha de recaure en el benestar dels súbdits, sinó en garantir els principis objectius de Dret (les abans estudiades lleis amb capacitat per a ser universals) en base als imperatius categòrics imposats per la raó⁸⁴. Per altra banda, la llibertat no s'entén com a una font de conflicte que s'ha de cedir i limitar, sinó com a la capacitat per a autodeterminar-se de l'home, que és precisament la que ens condueix cap a la creació de l'Estat guiada per la raó i en contra d'inclinacions conflictives⁸⁵. La base última de la creació i concepció de l'Estat de Kant, doncs, es troba exclusivament en la raó i imperatius categòrics superiors que a través d'aquesta hem de respectar, no per inclinació, sinó com a deure.

La mateixa raó que ens duu a crear un Estat estableix un imperatiu categòric per a superar l'estat també natural de guerra entre Estats a través de la seva unió. És aquesta unió (com ho seria la d'una societat sota el poder d'un Estat però contemplada aquí a nivell internacional) la que seria capaç de portar els Estats cap a un estat de pau perpètua. Segons Kant, tant a nivell d'una societat en el marc d'un Estat com a un nivell estatal en un marc comunitari, el contracte originari per a sortir de l'estat de la naturalesa (guerra) no depèn de cap inclinació en particular, sinó que és un imperatiu de la raó i per tant un deure⁸⁶.

Per tal d'assolir aquest ideal de pau perpètua, Kant proposa una sèrie d'articles preliminars i definitius que són condició necessària per a que es doni.

Per començar, la constitució de tots els Estats ha de ser de caràcter republicà conforme a principis d'igualtat i llibertat i sota el sostre d'una legislació comú⁸⁷, derivat de la concepció kantiana de l'home com a fi en sí mateix i de l'autodeterminació de la seva voluntat. És tan sols la Constitució republicana la que neix del mateix concepte de dret i la que encara el fi de la pau perpètua⁸⁸.

⁸³ Ibid, p.xxiv

⁸⁴ Ibid, p.xxvi

⁸⁵ Kant, Immanuel: *Fundamentación para una Metafísica de las Costumbres* [1785 ed. original] traducció de Roberto R. Aramayo, (Madrid: Alianza Editorial, 2012), p.166-169

⁸⁶ Kant, Immanuel: *Sobre la Paz Perpetua* [1795 ed. original], traducció de Joaquín Abellán, (Madrid: Editorial Tecnos, 1998), p.xii

⁸⁷ Ibid, p.15

⁸⁸ Ibid, p.17

En segon lloc, el que ell anomena “dret de gents”⁸⁹, que correspondria a l’idea de dret comunitari, ha de recolzar-se en una federació d’Estats lliures. Aquest principi parteix de l’anàloga situació dels homes que convenen crear un Estat, de manera que els Estats han de pactar una Constitució que els hi pugui garantir a tots els seus drets⁹⁰, on la federació actuaria com a garant d’aquests. De la mateixa manera que els homes no poden sortir de l’estat de guerra sense un pacte, tampoc ho poden fer els Estats, d’aquí la necessitat de la creació d’aquesta federació, que no és el mateix que un mer pacte de pau (més enfocat a finalitzar amb una guerra concreta). Per tal de fer-ho possible seran necessàries regles comuns que els vinculin progressivament a tots⁹¹. Precisament per això és important la construcció de lleis universals respectades per tots els éssers racionals que siguin capaces de vincular les seves voluntats i subordinar-les a aquestes per pur respecte: aquest tipus de lleis són les que fan falta per a estructurar una federació sòlida d’Estats, de la mateixa manera que ho són per a constituir un Estat⁹².

La tercera norma va en la línia que el dret cosmopolita s’ha de limitar “a les condicions d’hospitalitat universal”⁹³, que dona dret a l’estranger a no ser tractat hostilment en altres països. Aquest dret cosmopolita pretén completar el “dret de gents” fins a convertir-lo en un “dret públic de la humanitat”⁹⁴ que actua com a complement necessari per a acostar-nos progressivament a la pau perpètua.

Ara bé, la creació d’aquesta federació no implica, ni ha d’implicar, prendre poder als Estats⁹⁵. Segons Kant, el dret comunitari s’estableix en el marc d’una separació dels Estats que mantenen la seva independència, contraposat a l’idea d’una superpotència que els controla a tots, la qual considera ineficient⁹⁶. Així doncs, no es pretén un Estat mundial, sinó que una associació d’Estats en forma de federació mantingui la llibertat i independència de cada Estat en un marc protegit de la guerra i que, en tot cas, a partir d’aquí ens anem acostant a la utopia d’una integració superior.

De tot el vist fins ara, quina és la base característica d’aquesta concepció? L’existència d’unes lleis incondicionalment imperatives que tenim el deure d’obeir i segons les quals

⁸⁹ Ibid, p.21

⁹⁰ Ibid, p.21

⁹¹ Ibid, p.25-26

⁹² Ibid, p.38-39

⁹³ Ibid, p.27

⁹⁴ Ibid, p.30

⁹⁵ Ibid, p.24

⁹⁶ Ibid, p.40

hem d'actuar (el que acaba sent la moral mateixa), que porta a que en un pla objectiu no pugui haver-hi discrepàncies entre moral i política⁹⁷, ja que el dret objectiu sorgit d'aquestes lleis universals és la raó de ser de l'Estat i per tant queda situat en un pla superior a la política⁹⁸. Aquesta classe de lleis, a les quals es subordina la voluntat, ens obliguen a actuar deixant de banda les nostres inclinacions, fet que descarta que aquestes tinguin res a dir en la creació d'un Estat o en la d'una federació.

Quina és la conseqüència? Del to del discurs de Kant i de les conclusions anteriors es desprèn que la creació d'una federació d'Estats es fonamenta únicament en la raó i és simplement a causa d'una màxima vàlida per aquesta (la necessitat d'assolir la pau) que neix el dret de formar-la. La finalitat d'aquesta unió és, sens dubte, l'assoliment de la pau perpètua com a imperatiu categòric, però el fonament base és l'existència de principis objectius superiors, de caire més aviat abstracte, el valor dels quals és reconegut per la raó. En aquest panorama, l'Estat o la federació d'Estats amb les seves institucions respectives són instruments per a l'assoliment d'aquests principis, de manera que, al contrari del que acaba passant amb Hobbes (on el Dret és un instrument del poder), el poder es subordina al Dret. Aquesta idea es veu molt clara amb la frase "tota política ha de doblegar el genoll davant el Dret"⁹⁹.

3. Consideracions pràctiques

La posició kantiana és fàcilment considerada una utopia des del moment en que els Estats tendeixen a sobreprotegir la seva pròpia sobirania amb una mirada d'influència *hobbesiana*, però no és descabellat. El que Kant suggereix és una progressió constant cap a aquesta finalitat a través de l'associació d'Estats en aquesta direcció, no un canvi immediat.

El que proposa un punt de vista purament inspirat en la filosofia de Kant respecte al futur i fonament de la Unió Europea és força clar, doncs: la Unió Europea ha d'evolucionar de forma progressiva fins a la creació d'una federació efectiva d'Estats europeus on la finalitat de la pau perpètua pugui ser assolida sobre el fonament que la seva consecució

⁹⁷ Ibid, p.45

⁹⁸ Ibid, p.48

⁹⁹ Ibid, p.60

és una obligació moral respectada per la raó mateixa. Aquí es tractaria la pau com a fi en sí mateixa i es consideraria l'associació d'Estats en una federació com un deure necessari per a la seva consecució.

Independentment de la possibilitat de caire més aviat utòpic d'assolir realistament aquest objectiu i arribar a posar d'acord a tots els Estats membres per a la creació d'una federació real (tenint en compte les dificultats que sovint comporta cedir competències per a objectius notablement més modestos que aquest), és inevitable donar el valor degut a aquesta posició com a motor del procés integrador.

El motiu principal que dona corda a l'inici del projecte integrador no és altre que la presa de consciència general sobre el fet que la pau mundial no pot protegir-se si no és a través de la cooperació entre Estats i l'establiment d'una "solidaritat de fet"¹⁰⁰ entre ells (recordem que és així precisament com s'inicia la Declaració Schuman), una consciència que cala a causa d'una de les pitjors guerres passades fins ara: la Segona Guerra Mundial. Ni Hobbes ni Kant erren el tir quan determinen que és precisament la guerra la que incita a la col·laboració amb l'objectiu d'evitar-la i assolir la pau. A més d'establir la pau com a finalitat última de la col·laboració proposada, Schuman declarava que la CECA és el "primer pas d'una federació europea"¹⁰¹. És l'idea kantiana la que condueix el discurs que dona lloc a la primera organització internacional que posa en marxa el procés integrador, i ho és, a més, de forma molt clara: el camí cap a una federació europea es presenta com a progressiu i la federació com a "indispensable per a la preservació de la pau"¹⁰², com suggereix el tenor de la redacció de la Declaració i el fet que es contempla com un procés per etapes, tal com Kant havia presentat al seu torn. Tindemans, en el seu informe anys després, també es declara obertament a favor de prendre una via federalista (tot i tocar de peus a terra i enfocar els passos en el procés integrador de forma prudent i esglaonada).

La menció d'una "federació europea" ha deixat d'aparèixer en els últims tractats, potser en vista a les reaccions negatives que a vegades han incitat cessions de sobirania que s'han trobat massa incisives, fet que ha dut a compartimentar objectius i prendre'ls pas a pas per evitar espantar a algú amb segons quines declaracions; això si deixem de banda

¹⁰⁰ http://europa.eu/about-eu/basic-information/symbols/europe-day/schuman-declaration/index_es.htm

¹⁰¹ http://europa.eu/about-eu/basic-information/symbols/europe-day/schuman-declaration/index_es.htm

¹⁰² Ibid.

l'actitud decididament escèptica que un objectiu tan fàcilment considerat utòpic pot despertar en molts un cop senten el procés integrador formulat d'aquesta manera.

Ara bé, la pau segueix sent el concepte clau i permanentment present en tots els tractats que segueixen la creació de la CECA, com he analitzat en el primer bloc, consolidant-se com a l'objectiu final de tot aquest procés en consonància amb la màxima presentada per Kant, i també segueix present la constant voluntat d'establir una unió cada cop més estreta entre els Estats i pobles europeus fins al punt que, ara per ara, s'ha acabat creant una Unió Europea capaç de delimitar la sobirania dels Estats a través de la cessió de competències que, a més a més, té personalitat jurídica; cosa que demostra que el procés integrador està encara en marxa i parteix de les mateixes bases que les formulacions inicials.

On els partidaris d'una federació europea enfocada des d'una perspectiva kantiana poden trobar-se més problemes d'escepticisme, o fins i tot manca de fonamentació del que postulen, és amb la concepció que la raó de ser de la Unió Europea (i per ells la futura federació) està exclusivament lligada a l'existència de principis morals superiors que no presenten aquesta unió com una facultat o possibilitat sinó com un *deure* derivat de lleis universals reconegudes per la raó que acabarien subordinant aquesta organització (i amb ella a tots els Estats i les seves sobiranes) al Dret de la Unió, convertint-los en mers instruments per a obeir uns principis superiors de caràcter abstracte el valor dels qual radica en la seva capacitat per a ser reconeguts per la raó; una concepció massa abstracta i massa deslligada dels interessos reals (i tendents a l'egoisme) que de fet mouen les persones i les potències en les seves relacions com per a que el públic general sigui capaç d'abaixar el cap i acceptar la legitimitat de la Unió Europea i la seva possible conversió en federació sense presentar cap mena d'oposició. Aconseguir que la societat es representi aquest deure com a "seu" i el concebi com a incondicionat, i aconseguir que els Estats acceptin la subordinació absoluta al Dret de la Unió és molt complicat i probablement on aquesta posició es guanya més mirades escèptiques.

Tot i així ens trobem, de nou, amb una postura influent que, tot i la fama d'utòpica, ha anat estirant del procés integrador i ha contribuït a portar la Unió Europea allà on es troba avui en dia.

4. L'aportació d'Habermas

Jürgen Habermas es presenta com un pensador d'influència kantiana amb una visió actual del panorama de la Unió Europea i, per tant, rellevant en aquest anàlisi si volem veure on cau la posició kantiana avui en dia. Habermas, lluny de mantenir-se en el pla purament filosòfic i fins a cert punt abstracte que exposava Kant, enfoca problemes concrets de la Unió i adreça la seva possible resolució concreta en mirades a una major unificació a llarga.

En la seva obra *La Constitució d'Europa*, la tesis de partida arrel de la qual treballa és que la comunitat internacional d'Estats ha d'avançar en la línia d'una comunitat cosmopolita tant d'Estats com de ciutadans del món¹⁰³.

Habermas fa patent la seva preocupació davant la combinació de l'actual crisi financera i l'actitud poc valenta dels Estats respecte a la seva sobirania, que pot arribar a posar en perill el procés d'integració que s'ha anat assolint fins ara. L'autor adverteix del perill d'un federalisme executiu i d'un exercici post-democràtic del poder¹⁰⁴ i hi oposa com a alternativa la continuació deguda del procés de juridificació democràtica de la UE¹⁰⁵, punt central dins els seus raonaments.

Un problema en concret que Habermas passa a col·locació és el de la construcció defectuosa de la unió monetària en tant en quant a aquesta li falta capacitat política de regulació¹⁰⁶, que no pot adreçar-se d'altra manera que no sigui a través de la reforma del Tractat en vistes a una cessió de competències adequada que aportï una legitimació de base més extensa que l'actual¹⁰⁷.

En aquest context, la visió "túnel" de caràcter economicista amb que s'està tractant la crisi ha derivat en una pèrdua del punt de vista polític de la UE¹⁰⁸, cosa que contraria a Habermas pel fet que una de les seves causes més importants és la manca de competències de la UE per a coordinar les economies nacionals. En vistes a una unificació econòmica i

¹⁰³ Habermas, Jürgen: *La Constitución de Europa* (Madrid: Editorial Trotta, 2012), p.13

¹⁰⁴ Habermas, Jürgen: *La Constitución de Europa* (Madrid: Editorial Trotta, 2012), p.10

¹⁰⁵ Ibid., p.77

¹⁰⁶ Ibid., p.41

¹⁰⁷ Ibid., p.11

¹⁰⁸ Ibid., p.40

política d'Europa¹⁰⁹, però, Habermas denuncia la forma d'evitar aquest prospecte per part de la política¹¹⁰.

La juridificació que menciona Habermas té efectes tant racionalitzadors com civilitzadors respecte a l'Estat en tant en quant fa que el poder es desprengui del caràcter autoritari que inicialment el caracteritzava¹¹¹. En aquesta línia, l'Estat constitucional transforma els súbdits en ciutadans democràtics d'aquest. Després de la Segona Guerra Mundial també s'inicia un procés de juridificació en l'àmbit internacional, que bàsicament es produeix a través de la pacificació dels Estats¹¹² i a través de la moderació del poder sobirà en un pla de cooperació entre Estats que, conjuntament amb la pacificació, obre les portes a un nivell supranacional d'actuació¹¹³.

Habermas considera que, en l'àmbit europeu, hi ha hagut dues innovacions que han fet possible transnacionalitzar la sobirania popular dins una estructura semblant (tot i que no equivalent) a la d'una federació democràtica d'Estats.

Per una banda, veiem que els Estats s'han subordinat, en diversos àmbits, al dret supranacional de la UE (tot i no tenir la capacitat coactiva d'un Estat¹¹⁴). Per l'altra, existeix una sobirania compartida entre els ciutadans de la Unió Europea com a tals i els mateixos subjectes com a membres d'un Estat constitucional part de la UE. L'existència d'aquesta estructura recolza a Habermas quan aquest assegura que una Unió Europea amb capacitat de caire polític per actuar i plenament legitimada des d'un punt de vista democràtic no és impossible¹¹⁵. En la seva opinió, la Unió Europea no està, de fet, massa lluny de la forma d'una democràcia transnacional¹¹⁶.

Respecte a la primacia del dret de la UE, Habermas considera que l'única forma d'estabilitzar la Unió a la llarga recauria en una coordinació encara més estreta de les polítiques necessàries a través del procés de juridificació democràtica ja mencionat¹¹⁷.

Davant l'idea de caire hobbesià que la cessió de sobirania a la UE fa perdre legitimitat, Habermas recorre a la concepció kantiana de l'autodeterminació segons la qual el ciutadà

¹⁰⁹ Ibid., p.41

¹¹⁰ Ibid., p.43

¹¹¹ Ibid., p.44

¹¹² Ibid., p.45

¹¹³ Ibid., p.46

¹¹⁴ Ibid., p.59

¹¹⁵ Ibid., p.46

¹¹⁶ Ibid., p.10

¹¹⁷ Ibid., p.54

és tant autor com destinatari de les lleis que el sotmeten, de manera que la legitimitat del procés democràtic acaba recaient en el fet que els ciutadans formen part de la presa de decisions. Partint d'aquesta base, Habermas considera que, mentre s'ampliïn els procediments democràtics a nivell internacional de manera que els ciutadans puguin exercir la seva autodeterminació, la pèrdua de legitimitat es pot evitar per molt que es cedeixin competències¹¹⁸.

Fins i tot si els ciutadans tinguessin (en tenen) interès en conservar els Estats nacionals (que es vol que mantinguin la funció de garants de la llibertat i el Dret¹¹⁹), Habermas defensa que una federació d'Estats europeus constituïda en base al principi de subsidiarietat respectaria aquesta voluntat i, per tant, seria possible¹²⁰.

Ara per ara, però, degut precisament a la sobirania compartida i a la reticència dels ciutadans de la UE a quedar-se només amb aquest paper i abandonar el que tenen com a membres d'un Estat, el que ens trobem és una "comunitat supranacional desestatalitzada"¹²¹. És també aquesta sobirania mixta la que revela les manques democràtiques a nivell europeu: Habermas considera, per exemple, que les competències del Parlament (institució que permet aquesta doble font de legitimitat en tant en quant permet actuar els membres de les diferents societats també com a ciutadans de la Unió a través d'ell) i el Consell (que representa els interessos estatals) haurien d'equiparar-se en tots els àmbits polítics¹²².

A l'efectivitat de la doble sobirania, Habermas hi lliga una creixent solidaritat necessària entre ciutadans europeus¹²³, que encara està per treballar. A això se li suma el poc interès real dels ciutadans de la Unió per a fer-se sentir en les decisions del Parlament, un interès que creu que pot avivar-se si se'ls consciència de l'afectació que produeixen les decisions de la UE en el seu dia a dia¹²⁴ (i que s'aviva, efectivament, com menys satisfets estan amb el que els ofereix l'Estat). El problema de base resta en que la política no encoratja el poble cap a aquesta classe d'actitud, i el poble mateix mostra, en ocasions, fins i tot rebuig per el projecte integrador¹²⁵.

¹¹⁸ Ibid., p.48-49

¹¹⁹ Ibid., p.67

¹²⁰ Ibid., p.68

¹²¹ Ibid., p.70

¹²² Ibid., p.70

¹²³ Ibid., p.72

¹²⁴ Ibid., p.74-75

¹²⁵ Ibid., p.75

Aquestes posicions haurien de deixar-se de banda, en l'opinió d'Habermas. Per a una consolidació europea efectiva en el marc d'una crisi financera, l'única solució és deixar estar els punts de vista merament econòmics i entrar en el pla polític: transferir competències polítiques que permetin un govern econòmic en comú, una tasca impossible en el marc dels tractats actuals. Habermas és conscient, però, de la dificultat d'assolir quelcom per l'estil mentre els Estats no deixin de banda el seu propi interès de mantenir el poder¹²⁶.

Un altre objectiu que atribueix a la UE és actuar com a garant d'una certa uniformitat de les condicions de vida dels seus ciutadans en el sentit de justícia distributiva, sense desfer-se de diferències culturals¹²⁷, necessària per a potenciar una solidaritat entre ciutadans europeus, que contribueix de forma decisiva en aquesta juridificació democràtica de la UE que proposa Habermas.

El seu plantejament d'una unificació europea es segueix desenvolupant, més endavant en el llibre, fins a l'exposició d'una "societat mundial constituïda políticament", una petjada clara de la filosofia de Kant i senyal que una unificació europea (on una federació és possible) és un pas en l'aproximació d'aquest fi últim; però el més rellevant en el context d'aquest treball és el que he exposat fins ara.

Queda força clar, després d'aquest anàlisi, que l'esperit kantià es troba darrere de totes les proposicions per a la unificació proposades per Habermas, però aquest autor modernitza la concepció i l'adapta a l'actualitat amb una vessant de consideració pràctica que baralla solucions a problemes actuals més que filosofa sobre grans idees. Aquest autor, que veu la unificació europea com el camí a seguir si es volen enfrontar els problemes globals que estan per venir, estableix paràmetres de legitimitat necessaris per a que la Unió funcioni amb plenes capacitats (seguint la concepció d'autodeterminació necessària de l'home en un Estat exposada per Kant), però més que enfocar-ho exclusivament com un deure abstracte derivat de la raó, pren en compte els interessos dels ciutadans a l'hora d'enfocar el problema, per exemple. És conscient de l'escepticisme existent i recalca la necessitat de motivar el poble en el camí d'una solidaritat ciutadana i d'una voluntat notablement superior de participar en el procés democràtic que els facilita la doble sobirania de la UE. Tampoc exposa la seva proposta d'una major cessió de

¹²⁶ Ibid., p.76-77

¹²⁷ Ibid., p.78

competències per part dels Estats (en “detriment” del seu poder) a la Unió per a la seva millor actuació política com un deure derivat d’un imperatiu categòric, sinó que fa una aproximació molt més planera parlant de “necessitat” si es volen superar els problemes actuals.

Així doncs, Habermas rep l’influència kantiana en la direcció general que pren la seva obra i en la concepció d’una unificació europea cada cop més estreta que, potencialment, podria derivar en una federació o democràcia transnacional (i que, seguint el procés més enllà d’Europa, significaria un pas en el progrés d’una societat mundial constituïda políticament); però l’acosta al públic i ho lliga amb problemes de rellevància actual que creen necessitats prou properes com per a raonar les seves propostes en base a aquestes d’una forma concreta (en lloc d’abstracta), argumentant-les no només com a raonables sinó també com a possibles si s’habiliten les condicions adequades. La seva posició, en resum, manté les seves bases en l’idea kantiana d’una federació europea basada en un sistema de legitimitació també molt kantiana, però les passa per un filtre de realisme que ho acosta a la pràctica i que li permet realitzar propostes concretes i factibles per a objectius específics a través d’una juridificació democràtica de la Unió que passa pel reforçament de la seva legitimitació i una cessió de competències cada cop més gran; propostes que concep com a esglaons necessaris dins el procés integrador i que dissenya prenent en compte els interessos reals que mouen tant els Estats com els ciutadans.

La seva forma de raonar les deficiències democràtiques de la UE i les necessitats a curt i a mig termini que presenta, juntament amb la forma d’efectuar propostes concretes que té Habermas, em recorda en part a la forma de redacció de les exposicions de motius dels tractats analitzats en el Bloc I. Es declara i és present en totes i cada una de les propostes l’idea d’una unificació cada cop més estreta (fins i tot d’una federació), però aquesta es modula a través d’objectius concrets i presentats per etapes que van adreçant les necessitats d’integració de cada moment, cosa que els hi dona un caire més realista i raonable en un context on l’objectiu final al qual pretenen acostar-se és sovint considerat utòpic. Seguint la línia kantiana, el que veiem a mans d’Habermas és, de nou, l’idea d’una unificació europea com a motor de les propostes que pretenen (i potser aconseguixen) fer avançar el procés integrador.

CONCLUSIONS

Al llarg d'aquest treball m'he anat trobant amb l'ambivalència inicialment senyalada entre la posició protectora que adopten els Estats respecte a la seva sobirania i la voluntat dels Estats membres de la UE d'anar ampliant àmbits de col·laboració que els permetin actuar amb més força en un món molt globalitzat. Pel que fa a la tendència seguida en el procés integrador, hem vist que aquesta ha anat, fins ara, en una mateixa direcció, avançant cada cop més i mai retrocedint, fins al punt de crear la Unió Europea consistent que coneixem. Com a mínim fins ara. També hem vist un cas pràctic (el Brexit) que podria trencar amb aquesta línia d'evolució amb la retirada d'un Estat important dins la UE, tot i que encara està per veure i és massa d'hora per anticipar un trencament.

L'ideal d'una unificació europea és i serà present al llarg del procés integrador, de fet n'és el motor i és prou potent com per a seguir tirant-ho endavant. Veiem, doncs, que són les posicions de tendència kantiana les que han servit de motor inicial del procés i les que hi afegixen la vessant més ideològica i moral, les que estan presents en la voluntat d'unir pobles i fomentar la solidaritat entre ells i les que, al cap i a la fi, són capaces d'establir un objectiu final prou ambiciós (si no purament utòpic) com per a anar estirant el procés integrador cap endavant en un intent d'acostar-se a aquest ideal. Pensadors com Habermas recullen tot això i ho especifiquen amb objectius concrets i actuals que pretenen desancorar la UE allà on sembla que aquesta està limitada a través de solidificar i estendre les seves competències; i ho fan de forma força raonable, suficientment com per a que les seves propostes es puguin arribar a tenir en compte i implementar. Són exactament aquestes la classe de propostes que tiben del procés cap endavant.

Però no hem d'oblidar que, en última instància i a no ser que hi hagi un canvi d'actitud general, la sobirania estatal actuarà sempre com al contrapès decisiu que dosificarà l'avanç. És aquest contrapès que, portat a l'extrem i seguint un punt de vista sobiranista únicament *hobbesià*, podria acabar comportant la desintegració de la Unió Europea i de totes les fites assolides, si decidim imaginar un panorama pessimista a gust dels entusiastes de Hobbes (elucubracions a les quals avoquen casos com el del Brexit en una situació delicada com l'actual). Dubto molt que aquesta posició tingui el pes suficient per a fer caure fins als ciments tot allò construït fins ara, ja que confio en que els beneficis reals (i més aviat necessaris en molts àmbits) d'una cooperació europea suavitzin els recels sobiranistes dels partidaris de la concepció *hobbesiana* de l'Estat fins al punt de

convertir-los en el més habitual euro-escepticisme, però és una posició prou influent i amb prou recorregut i calat històric en la concepció de l'Estat com per a tenir el seu paper en compte en l'actualitat.

Intentar respondre a què li depara el futur a la UE o quina tendència seguirà és complicat, tot i l'anàlisi. En un context global i econòmicament agressiu com l'actual, els Estats són conscients que la col·laboració en certs àmbits és convenient i, en aquest sentit, una integració ulterior és cada cop més necessària per a fer funcionar el sistema correctament (tal com senyalava Habermas). És difícil que la UE faci bé "la seva feina" si li manquen competències essencials que els Estats no volen cedir. Forçar un canvi d'actitud estatal pel que fa a aquest aspecte requereix una conscienciació extensiva de pertànyer a una comunitat europea, i s'hauria de fer un recordatori contundent dels interessos comuns que ens uneixen, més que els que ens separen, però en un marc d'Estats que porten molt poc temps acostumats a cedir sobirania això requereix temps. Així, crec que una major integració és sensata i desitjable, però no hi ha forma de saber si la tendència integradora no prendrà una direcció contrària a la que suggereix que el procés seguirà tirant endavant progressivament. Per a fer-nos una idea hauríem de veure quins resultats presentarà el Regne Unit i les conseqüències, un cop passat el tràngol, que tot el moviment del Brexit (exitós o no) causarà a la llarga en la percepció de la legitimitat de la Unió Europea.

Respecte a la relació "Dret de la Unió Europea/ poder" que em preguntava a l'inici, sembla ser que hi trobem un equilibri. Independentment de les consideracions utòpiques i carregades de bones intencions que mereixi el procés integrador, els Estats, si som objectius, han decidit entrar a la UE i avançar en aquest procés per interès propi a mesura que han anat sorgint necessitats que una aproximació europea pot satisfer millor que una estatal. En aquest sentit i tenint en compte que la sobirania estatal és, en última instància, la que sosté la UE i podria igualment enfonsar-la en un cas extrem, són els Estats els que es situen per sobre d'aquesta i els que, en certa manera, la fan servir en benefici propi. A això, però, se li ha de contraposar que el Dret de la UE sí és capaç de limitar i limita de fet el poder estatal en favor d'objectius comuns, de manera que, en àmbit europeu, trobem un equilibri de forces constantment en tensió on no queda ben bé clar qui serveix a qui.

És possible que depenguin l'un de l'altre més del que alguns estan disposats a admetre.

BIBLIOGRAFIA

- Dworkin, Ronald: 'A New Philosophy for International Law', *Philosophy & Public Affairs*, 41 (2012): 2–30.
- Habermas, Jürgen: *La Constitución de Europa* (Madrid: Editorial Trotta, 2012)
- Hobbes, Thomas: *Leviatan* (Editorial Skla), <https://es.scribd.com/doc/99453161/Leviatan-Thomas-Hobbes-Version-impresa-Completo>, accedit el 7 de febrer de 2016
- Kant, Immanuel: *Fundamentación para una Metafísica de las Costumbres* [1785 ed. original] traducció de Roberto R. Aramayo, (Madrid: Alianza Editorial, 2012)
- Kant, Immanuel: *Sobre la Paz Perpetua* [1795 ed. original], traducció de Joaquín Abellán, (Madrid: Editorial Tecnos, 1998)
- Mangas Martín, Araceli y J. Liñán Nogueras, Diego: *Instituciones y Derecho de la Unión Europea* [1996 ed. original], (Madrid: Editorial Tecnos, 2012)
- Nagel, Thomas: 'The Problem of Global Justice', *Philosophy & Public Affairs*, 33 (2005): 113-147.